

Przymusowa migracja Buriatów do Mongolii (2022–2024): motywy, doświadczenia i reakcje państwa przyjmującego

EUGENIUSZ PORTNY¹

ORCID: [0000-0002-4529-9208](https://orcid.org/0000-0002-4529-9208)

Szkoła Doktorska Nauk Społecznych UJ
Wydział Studiów Międzynarodowych i Politycznych
Uniwersytet Jagielloński w Krakowie

Abstrakt

W artykule poddano analizie najnowszą falę migracji Buriatów do Mongolii, wywołaną wojną rosyjsko-ukraińską oraz mobilizacją ogłoszoną przez prezydenta Władimira Putina we wrześniu 2022 r. Autor skupił się na motywach skłaniających uciekinierów do wyboru Mongolii jako docelowego miejsca wyjazdu, reakcji społeczeństwa mongolskiego na osoby przybywające z Rosji, trudnościach adaptacji Buriatów do życia w nowym państwie, a także stosunku władz Mongolii do napływu tysięcy przymusowych migrantów. Badania oparto na metodzie analizy zawartości oraz pogłębionych wywiadach indywidualnych przeprowadzonych przez Autora w maju – czerwcu 2024 r. Na podstawie zgromadzonego materiału empirycznego Autor doszedł do wniosku, że społeczeństwo mongolskie potraktowało przybyszów na ogół życzliwie, choć równocześnie intensyfikacja bezpośrednich interakcji między Buriatami a Mongołami ujawniła rozpowszechnione wśród tych ostatnich stereotypy i pretensje wobec swoich północnych sąsiadów. Największą przeszkodą na drodze integracji Buriatów w nowe społeczeństwo okazał się brak wystarczającej znajomości języka buriackiego lub mongolskiego wśród dużej części uciekinierów. Z kolei władze Mongolii, choć wprowadziły częściowe ułatwienia wizowe dla obywateli Rosji w 2022 r., realizowały politykę „zero tolerancji” wobec rodzącego się na ich terytorium buriackiego aktywizmu etnicznego, co wynikało ze względów geopolitycznych i *stricte* pragmatycznych.

Słowa kluczowe: Buriaci, mniejszość etniczna, Mongolia, mobilizacja, przymusowa migracja

---

¹ Kontakt: eugeniusz.portny@doctoral.uj.edu.pl.

Forced Migration of Buryats to Mongolia (2022–2024): Motives, Experiences, and Host-State Responses

The article analyzes the most recent wave of Buryat migration to Mongolia, triggered by the Russian-Ukrainian war and the mobilization announced by President Vladimir Putin in September 2022. The Author focuses on the motives that prompted refugees to choose Mongolia as their destination; the reaction of Mongolian society to arrivals from Russia; the difficulties Buryats face in adapting to life in a new country; and the policies of the Mongolian authorities regarding the influx of thousands of forced migrants. The study is based on content analysis and in-depth individual interviews conducted by the Author in May and June 2024. Based on the collected empirical material, the Author concludes that Mongolian society generally received the newcomers kindly, although the intensification of direct interactions between Buryats and Mongols revealed widespread stereotypes and grievances among the latter toward their northern neighbors. The greatest obstacle to the integration of Buryats into the new society was the lack of sufficient proficiency in either the Buryat or Mongolian language among a large portion of the escapees. Meanwhile, although the Mongolian authorities introduced partial visa facilitation measures for Russian citizens in 2022, they pursued a “zero tolerance” policy toward emerging Buryat ethnic activism on their territory, driven by geopolitical and strictly pragmatic considerations.

Keywords: Buryats, ethnic minority, Mongolia, mobilization, forced migration

1. Wprowadzenie²

Buriaci są mongolojęzycznym narodem, tradycyjnie zamieszkującym terytorium trzech współczesnych państw – Federacji Rosyjskiej, Mongolii oraz Chińskiej Republiki Ludowej³. W Rosji, gdzie znajdują się największe skupiska ludności buriackiej, zamieszkuje ona przede wszystkim obszary Południowej Syberii, obejmujące administracyjnie trzy podmioty federacji – Republikę Buriacji, Obwód Irkucki oraz Kraj Zabajkalski⁴. Według ostatniego spisu ludności Rosji z lat 2020–2021 liczba osób, deklarujących

---

² Niniejsza publikacja została sfinansowana ze środków Wydziału Studiów Międzynarodowych i Politycznych w ramach Programu Strategicznego Inicjatywa Doskonałości w Uniwersytecie Jagiellońskim.

³ Buriaci z Chin określani są mianem szenecheńskich – od miejscowości Szenechen, obecnie wchodzącej w skład Regionu Autonomicznego Mongolii Wewnętrznej, należącego do Chin. Zwarte osadnictwo Buriatów na obszarze Szenechenu sięga czasów wojny domowej na terytorium byłego Imperium Rosyjskiego i następującej po niej polityki kolektywizacji prowadzonej przez bolszewików. Jak pisze Marina Baldano (2017: 441), liczbę Buriatów szenecheńskich szacuje się na poziomie od 6 do 9 tys. ludzi. Podanie dokładnej liczby jest problematyczne, gdyż władze Chin nie uznają Buriatów za odrębną grupę etniczną, zaliczając ich w spisach ludności do Mongołów. Uważa się, że w odróżnieniu od Buriatów rosyjskich ich szenecheńscy rodacy dużo lepiej zachowali swój język i kulturę narodową, ulegając mniejszej asymilacji przez ludność dominującą (Vasilieva 2016: 47). Znaczna liczba Buriatów mieszka również w Stanach Zjednoczonych Ameryki (USA) oraz Republice Korei; jest też diaspora w państwach Unii Europejskiej. Według danych dziennikarzy diaspora buriacka w USA może liczyć nawet 10 tys. osób (Mutovina 2025). W tym artykule Autor skupi się jednak wyłącznie na najnowszej (od 2022 r.) fali migracji rosyjskich Buriatów do Mongolii.

⁴ Większość Buriatów Obwodu Irkuckiego mieszka w Ust-Ordynskim Okręgu Buriackim, który do 2008 r. posiadał autonomię i status odrębnego podmiotu federacji. Analogicznie większość Buriatów Kraju Zabajkalskiego mieszka w Agińskim Okręgu Buriackim, który w 2008 r. także stracił autonomię i status odrębnego podmiotu federacji w wyniku fuzji z Obwodem Czytyjskim (Mukhortov 2013: 134).

przynależność do narodu buriackiego, wyniosła 460 tys., czyli mniej niż 0,5% wszystkich mieszkańców Rosji (Federal...). Wartym odnotowania jest fakt, że w Republice Buriacji – w mateczniku buriackiej autonomii – ludność tytularna stanowi mniejszość, podczas gdy etniczni Rosjanie są większością (Territorial...)⁵.

W 2020 r. w Mongolii mieszkało 43,6 tys. Buriatów – 1,4% całej populacji państwa. Większość z nich znajduje się w Ufan Bator, mongolskiej stolicy, a także we wschodnich i w mniejszym stopniu północnych ajmakach (prowincjach), tj. terenach położonych blisko granicy państwowej z Rosją (National...). Mongolscy Buriaci, podzieleni na różne rody i plemiona, są potomkami dawnych przesiedleńców, którzy opuścili tereny etnicznej Buriacji w XVII-XX wieku⁶. Przy czym proces tej migracji był szczególnie intensywny od końca XIX wieku do lat 30. XX wieku. Migracje miały często charakter polityczny i były podyktowane względami bezpieczeństwa. Buriaci uciekali do Mongolii z następujących powodów: licznych konfliktów podczas kolonizacji Syberii przez Rosjan, niezadowolenia z polityki carskiej administracji, przymusowego powoływania do prac technicznych w trakcie I wojny światowej, rewolucji i wojny domowej w Rosji oraz represji dokonywanych przez bolszewików (Nanzatov 2010: 135–136, 138; Nowicka, Zhanaev 2020: 143–145).

Warto też pamiętać, że do XVII wieku, kiedy Rosja i Chiny podzieliły między siebie tę część Azji Centralnej, wyraźna granica oddzielająca plemiona buriackie od mongolskich nigdy nie istniała. Nawet po jej formalnym wytyczeniu migracje sezonowe Buriatów na tereny współczesnej Mongolii, leżącej wówczas po chińskiej stronie granicy, nie były rzadkością. Jest to o tyle istotne, zwłaszcza gdy weźmie się pod uwagę fakt, że zarówno Chałcha-Mongołowie⁷, jak i Buriaci prowadzili koczowniczy tryb życia. Dopiero ustanowienie władzy komunistycznej, uszczelnienie granicy oraz rozprzestrzenienie kolchozów sprawiły, że ludność buriacka musiała zrezygnować z ukształtowanych na przestrzeni wieków praktyk (Nowicka, Zhanaev 2020: 9–10, 86–87, 141).

Przedmiotem analizy w niniejszej pracy będzie postępująca od 2022 r. fala nowej *de facto* przymusowej migracji etnicznych Buriatów do Mongolii⁸. Jej główną

⁵ Buriatów – 295 tys. (32,5%); Rosjan – 582 tys. (64%).

⁶ Pod pojęciem etnicznej Buriacji rozumie się historyczną ojczyznę Buriatów – ziemie wokół jeziora Bajkał, czyli tzw. Przybajkale i Zabajkale (Kononov, Tsybikdorzhiev 2017: 129).

⁷ **Chałcha-Mongołowie** (inaczej: Chałchasi) – nazwa największej grupy etnicznej, zamieszkującej współczesne państwo mongolskie (83,8%). Dla porównania, Buriatów historycznie określało się mianem **Buriat-Mongołów**, zaś dzisiejszych Kałmuków uważa się za potomków zachodniomongolskich plemion koczowników – Ojratów (inaczej: **Ojrat-Mongołów**), którzy w XVII wieku przewędrowali na tereny kontrolowane przez rosyjskiego cara, tj. nad dolną Wołgę oraz Nizinę Nadkaspijską. W niniejszej pracy termin „Mongołowie” odnosi się do wspólnoty politycznej, tj. wszystkich obywateli Mongolii niezależnie od przynależności etnicznej. Warto jednak pamiętać, że istnieje też inna, ponadnarodowa definicja terminu „Mongołowie”, według której Mongołami są przedstawiciele wszystkich grup etnicznych posługujących się językami należącymi do rodziny języków mongolskich: wspomniani wcześniej Chałchasi, Buriaci, Kałmucy, ale też Bonan, Choszuci, Dagurówie, Darigangowie, Dongxiang, Torguci, Tu (inaczej: Biali Mongołowie), Zachczini i wiele innych.

⁸ Migracje respondentów opisanych w niniejszym artykule lokują się na przecięciu kategorii: migracji przymusowej, prewencyjnej, wynikającej z unikania poboru oraz mającej charakter strategiczny. W litera-

przyczyną była obawa przed potencjalnym powołaniem do rosyjskiego wojska na wojnę z Ukrainą. W związku z tym wyjazd poza terytorium Rosji nabywał znamienia egzystencjalnej konieczności dla mężczyzn w wieku poborowym, którzy chcieli uniknąć udziału w działaniach zbrojnych. W dniu 21 września 2022 r. prezydent Rosji Władimir Putin ogłosił częściową mobilizację, która miała objąć 300 tys. ludzi w skali całego państwa. Chociaż teoretycznie mobilizacji podlegali wszyscy mężczyźni, z wyjątkiem określonych kategorii, jak np. pracownicy przemysłu obronnego, w praktyce wśród zmobilizowanych występowała nadreprezentacja mniejszości etnicznych. Szczególnie zagrożone były syberyjskie narody Rosji, o czym pisze m.in. Zbigniew Szmyt (2023: 43–43, 58–59, 70). Według rosyjskiego serwisu dziennikarskiego „Important Stories” oraz „Conflict Intelligence Team” w październiku 2022 r. Buriacja była jednym z liderów wśród rosyjskich regionów pod względem liczby zmobilizowanych. 3,66% wszystkich powołanych do wojska w ramach częściowej mobilizacji pochodziło z Buriacji, w której mieszka jedynie 0,67% populacji Rosji, wliczając etnicznych Rosjan, Buriatów i inne mniejszości. Dla porównania liczba zmobilizowanych w Moskwie i Petersburgu w tamtym okresie wynosiła łącznie 1,61% (Savina, Bonch-Osmolovskaya 2022).

Co więcej, z danych przytoczonych przez Alexeya Bessudnova (2023: 887–888) wynika, że śmiertelność etnicznych Buriatów na wojnie (1,6%) była nieproporcjonalna w stosunku do udziału Buriatów w męskiej populacji Rosji (0,4%). 8 regionów z najwyższym wskaźnikiem śmiertelności znajdowały się na Syberii, Dalekim Wschodzie lub Dalekiej Północy Rosji. Prawdopodobieństwo, że żołnierz z Buriacji poniesie śmierć w działaniach zbrojnych przeciwko Ukrainie było ponad 70-krotnie wyższe niż w przypadku żołnierza z Moskwy⁹.

---

turze toczy się dyskusja, czy przemieszczenia motywowane chęcią uniknięcia służby wojskowej państwa, którego dana osoba jest obywatelem, należy traktować jako formę migracji *stricto* przymusowej. Według *Encyklopedii socjologii* migracje przymusowe dzielą się na takie rodzaje jak **ucieczki** [pogrubienie – Autor], wydalenia, wypędzenia, deportacje, wysiedlenia, przesiedlenia oraz ewakuacje. Są one wyrazem „przemocy bezpośredniej egzekwowanej *hic et nunc* przez silniejszych wobec słabszych” (Encyklopedia... za Szerle, 2014: 404). Jak pisze David Turton (2003: 12–13), „migranci przymusowi” stanowią kategorię szerszą niż „uchodźcy”, których definicja i status zostały wyraźnie ustalone na gruncie prawa międzynarodowego. Zdaniem Autora niniejszego artykułu fakt, iż zasadniczą cechą tej fali migracji jest dążenie do uniknięcia udziału w wojnie o charakterze napastniczym, która sama w sobie jest rażącym złamaniem prawa międzynarodowego (Rada Bezpieczeństwa ONZ nigdy nie wyraziła na nią zgody), uzasadnia kwalifikowanie tej kategorii migrantów jako przymusowych. Nie ulega wątpliwości też to, że ludność rdzenna i mniejszości etniczne – grupy szczególnie wrażliwe – są nadreprezentowane wśród zmobilizowanych żołnierzy, o czym w dalszej części artykułu. W połączeniu z prześladowaniami obywateli o poglądach antywojennych w Rosji, można mówić o uzasadnionych obawach co do zagrożenia dla zdrowia i życia buriackich mężczyzn oraz pośrednio ich rodzin.

⁹ Należy pamiętać, że statystyki te mogą mieć ograniczoną wiarygodność, ponieważ władze rosyjskie (podobnie zresztą jak ukraińskie) nie ujawniają pełnych informacji o stratach poniesionych na wojnie, szczególnie w rozbiu na regiony lub pochodzenie etniczne żołnierzy. Przytaczane liczby oparte są m.in. na ogólnodostępnych nekrologach, informacjach przekazywanych dziennikarzom i badaczom przez krewnych żołnierzy oraz danych pozyskanych przez wolontariuszy podczas sprawdzania cmentarzy.

Nic zatem dziwnego, że po ogłoszeniu mobilizacji we wrześniu 2022 r. wielu mieszkańców Południowej Syberii oraz innych regionów Rosji zdecydowało się na natychmiastowy wyjazd do sąsiedniej Mongolii. W porównaniu z bardziej popularnymi kierunkami ucieczki – Kazachstanem, Gruzją, Armenią i Turcją – liczba odnotowanych przyjazdów obywateli Rosji do Mongolii była znacznie niższa. Niemniej jednak uległa ona co najmniej podwojeniu w zestawieniu z okresem przed ogłoszeniem mobilizacji. Od 21 września do 10 października 2022 r. na terytorium Mongolii wjechało ponad 17 tys. obywateli Rosji (Badarch 2024). Ogólnie w 2022 r. różnica między tymi, którzy wyjechali do Mongolii a tymi, którzy wrócili do Rosji, wyniosła ponad 13 tys. osób (Umanskaya 2023). Anna Zueva, opozycyjna dziennikarka z Buriacji, w swoim raporcie filmowym z maja 2023 r. podaje liczbę co najmniej 20 tys. osób, które wyjechały z Buriacji do Mongolii po ogłoszeniu mobilizacji. Według Zuewej około połowę z nich stanowili etniczni Buriaci¹⁰. 3/4 obywateli Rosji potraktowało Mongolię jako punkt tranzytowy do państw trzecich, jedynie 5 tys. (w większości nie-Słowianie) pozostało w Mongolii na dłużej (Zueva 2023c).

Celem niniejszego artykułu jest scharakteryzowanie trwającej od 2022 r. przymusowej migracji rosyjskich Buriatów do Mongolii, wywołanej mobilizacją i wojną między Rosją a Ukrainą. Postawiono następujące pytania badawcze: Jakie motywy skłaniały migrantów do wyboru Mongolii jako docelowego miejsca wyjazdu? Z jaką reakcją społeczeństwa mongolskiego spotkały się osoby przybywające z Rosji? Przed jakimi wyzwaniem stanęli Buriaci podczas pobytu w Mongolii? Jak władze mongolskie odnosiły się do napływu tysięcy osób z Rosji? Czy Mongolia potraktowała mobilizację w Rosji jako szansę na wzmocnienie własnego potencjału ludzkiego, czy bardziej jako zagrożenie dla swojego bezpieczeństwa? Czy napływ obywateli Rosji, w tym dużej liczby Buriatów, wzmocnił pozycję Mongolii na arenie międzynarodowej jako stabilnego i otwartego na uchodźców kraju regionu, będącego zarazem centrum szeroko pojmowanego „świata mongolskiego”¹¹? W pracy zastosowano

¹⁰ Dane te mają charakter szacunkowy, gdyż osoby wjeżdżające do Mongolii nie mają obowiązku podawania informacji na temat pochodzenia etnicznego.

¹¹ Pojęcie „świata mongolskiego” jest ściśle związane z koncepcją panmongolizmu, która powstała w drugiej połowie XIX wieku i zyskała popularność na początku XX wieku. Według Ewy Nowickiej i Ayura Zhanaeva (2020: 87) idea ta „odzwierciedla i podkreśla wspólnotę językową, religijną i kulturową wszystkich ludów mongolskich na obszarach Rosji, Mongolii i Chin”. Panmongolizm początkowo był pojmowany wyłącznie w kategoriach kulturowych. Wstrząsy polityczne drugiej dekady XX wieku, takie jak konflikty zbrojne, wojny domowe, rewolucje, rozpad imperiów, walki narodowowyzwoleńcze w regionie, przyczyniły się jednak do upolitycznienia tej koncepcji. Po 1917 r. pojawiły się hasła zjednoczenia ziem mongolskich i utworzenia w ich obrębie nowego suwerennego państwa. Jak pisze Ivanna Otroschenko (2011: 23–24, 30, 51, 78, 241), pod względem terytorialnym odrodzone i zjednoczone państwo mongolskie miało w zamyśle wielu zwolenników politycznego panmongolizmu obejmować przede wszystkim mongolskie i tuwińskie ziemie niegdyś wchodzące w skład Imperium Qing (Chiny): Mongolię Zewnętrzną, Mongolię Wewnętrzną, Bagę, Okręg Altajski w Sinciangu oraz Kraj Urianchajski (Tuwę), zamieszkały przez spokrewnionych z Mongołami Tuwińczyków pochodzenia turkijskiego. Natomiast polityczne zjednoczenie Buriacji z Mongolią było tematem kontrowersyjnym ze względu na sprzeciw Moskwy, która była protek-

typowe dla nauk społecznych jakościowe metody badawcze, takie jak analiza zawartości oraz wywiad, przeprowadzony z użyciem techniki indywidualnych wywiadów pogłębionych.

2. Stan badań

Temat najnowszej fali migracji Buriatów z Rosji do Mongolii stał się przedmiotem zainteresowania w pierwszej kolejności środowiska dziennikarskiego. Na temat ten pisały m.in. „People of Baikal”, „Current Time”, „Asians of Russia”, „Sibir Realii”, „Meduza”, „Deutsche Welle” oraz „Reuters”, które w czasie rzeczywistym relacjonowały historie migrantów z Rosji. Udział przedstawicieli rosyjskich mniejszości etnicznych w wojnie przeciwko Ukrainie przyciągnął uwagę opinii publicznej zarówno w Rosji, jak i za granicą. W mediach często porównywano exodus Buriatów do wcześniejszych fal migracji w XIX i XX wieku, co miało podkreślać ciągłość imperialistycznej polityki Moskwy wobec podporządkowanych narodów.

Jeśli chodzi o prace naukowe, na szczególnie wyróżnienie zasługują artykuły Vlady Baranovej (2024), Sayany Namsaraejev (2024) oraz Zuzanny Bogumił, Zolzayi Nyamdorj i Byambabaatara Ichinkhorloo (2025), a także rozdział w pracy zbiorowej autorstwa Hirokiego Takakury, Kaori Horiuchi i Byambajava Dalaibuyana (2024). Wspomniane analizy dostarczają wartościowych danych jakościowych, dotyczących transgranicznych doświadczeń Buriatów, a w przypadku artykułu Baranovej również spokrewnionych z nimi Kałmuków, poszukujących schronienia w warunkach wojny i mobilizacji na terytorium bliskiej kulturowo Mongolii. Publikacje rzucają światło na poczucie tożsamości migrantów, ich oddziaływanie na społeczeństwo przyjmujące oraz wyobrażenia o przyszłości ich „małej ojczyzny”.

W ujęciu historycznym temat migracji Buriatów do Mongolii badali: Bair Nanzatov (2010), Ivanna Otroshchenko (2010), Oyuuna Rinchinova (2011), Sayana Namsaraeva (2012), Battengel Natsagdorj (2013), Olga Shaglanova (2016), Oyuntungalag Ayushiin (2016) oraz Fedor Sinitsyn (2019). Korzystając ze źródeł archiwalnych, wymienieni badacze skupili się w swoich pracach na rozwoju buriackiej diaspory w Mongolii pod koniec XIX i w pierwszej połowie XX wieku, przyczynach transgranicznych migracji koczowniczych narodów, reakcjach władz rosyjskich i radzieckich na opisywane procesy oraz udziale przybyszów z Buriacji w życiu politycznym Mongolii w pierwszych dekadach po odzyskaniu przez nią niepodległości od Chin. Warto również wspomnieć o artykule Mariny Baldano, Victora Dyatlova i Svetlany Kirichenko (2020), zawierającym analizę komparatystyczną opartą na studium przypadków migracji Buriatów

---

torem Mongolii Zewnętrznej. W przypadku Kałmucji dochodził jeszcze problem natury geograficznej – przybliżona odległość w linii prostej między terytorium zamieszkałym przez Kałmuków a Mongolią wynosi około 3 tys. km. W związku z tym liderzy panmongolizmu promowali migrację Buriatów, i zwłaszcza Kałmuków, do Mongolii.

do Mongolii, Chin i Korei Południowej. Autorzy dokonali porównania tradycyjnych XX-wiecznych ruchów transgranicznych Buriatów ze współczesną migracją o charakterze zarobkowym i edukacyjnym (jeszcze przed wydarzeniami z 2022 r.), mającą miejsce w warunkach zglobalizowanego świata.

Należy też powiedzieć o polskich naukowcach, zajmujących się szeroko pojętą problematyką buriacką. Możemy wyróżnić następujących autorów i autorki: Ewę Nowicką (*Korzenie altargany sięgają głęboko; Po obu stronach Ononu: Buriaci na pograniczu rosyjsko-mongolskim* – wspólnie z Ayurem Zhanaevem), Małgorzatę Głowacką-Grajper (*Szamani i nauczyciele: przemiany kultury Buriatów zachodnich* – wspólnie z Wojciechem Połciem i Ewą Nowicką), Wojciecha Połcia (*„Horyzonty tożsamości”. Buriackie społeczności lokalne w Mongolii*), Zbigniewa Szmyta (*Azja u bram: studium nad migracjami Buriatów w Rosji*), Stanisława Zapaśnika (*Problemy odrodzenia buriackiej kultury a osobliwości historii Buriatów* – wspólnie z Zoją Morochojewą), Roberta Wyszyńskiego (*Narodziny czy śmierć narodu: narodotwórcze działania elit białoruskich i buriackich po upadku ZSRR; Poczucie więzi narodowej i panmongolizm we współczesnej Buriacji*), Wojciecha Zajączkowskiego (*W poszukiwaniu tożsamości społecznej: inteligencja baszkirska, buriacka i tatarska wobec kwestii narodowej w Cesarstwie Rosyjskim i ZSRR*) oraz Bartosza Jastrzębskiego (*Historyczno-kulturowe uwarunkowania tożsamości religijnej współczesnych Buriatów: przypadek szamanizmu*). W licznych monografiach i artykułach badali oni tematy związane z tożsamością, kulturą, językiem, religią i historią Buriatów.

3. Opis badań – wywiady pogłębione z Buriatami w Mongolii (maj-czerwiec 2024 r.)

Autor niniejszego artykułu przeprowadził 20 pogłębionych wywiadów indywidualnych z etnicznymi Buriatami, którzy wyjechali do Mongolii w latach 2022–2024 po rozpoczęciu wojny oraz częściowej mobilizacji w Rosji. 15 wywiadów miało miejsce w trybie stacjonarnym w maju 2024 r. podczas dwutygodniowego pobytu Autora w Ułan Bator, gdzie zatrzymała się większość buriackich migrantów. W czerwcu po powrocie z wyjazdu przeprowadzono 5 kolejnych wywiadów w trybie zdalnym. Spośród 25 osób spełniających kryteria doboru próby i zaproszonych do udziału w badaniu – 5 osób odmówiło uczestnictwa. Wszystkie rozmowy zostały nagrane za zgodą uczestników. Z uwagi na bezpieczeństwo wywiady zanonimizowano, gdyż wielu respondentów obawiało się prześladowań ze względu na unikanie poboru lub antywojenną postawę. W niniejszym artykule nie ujawniono żadnego imienia i nazwiska osoby, z którą przeprowadzono wywiad. Przy pomocy narzędzi cyfrowych do wszystkich nagranych rozmów Autor sporządził dosłowną transkrypcję, którą następnie przetłumaczył na język polski i poddał analizie. Wywiady odbywały się w języku rosyjskim, którym Autor posługuje się biegle, co umożliwiło swobodną komunikację

z respondentami. Znajomość rosyjskiego wśród Buriatów jest powszechna, często dużo lepsza niż języka buriackiego. Kryteriami doboru próby były: pochodzenie etniczne, pełnoletność, przeprowadzka z Rosji do Mongolii w 2022 r. lub później oraz motyw wyjazdu związany z wojną i/lub mobilizacją.

Jednym z najtrudniejszych zadań na pierwszych etapach realizacji projektu było poszukiwanie potencjalnych informatorów (prowadzone w trybie zdalnym). Autor projektu skontaktował się z dwoma buriackimi organizacjami – Free Buryatia Foundation¹² oraz Buryad Mongol Erkhete¹³ – które dzięki swojej sieci znajomości pomogły nawiązać pierwsze kontakty z przyszłymi respondentami. Następnie, będąc na miejscu w Mongolii, Autor poszerzał listę respondentów na zasadzie kuli śnieżnej. Metoda ta ma obiektywne ograniczenia, jak np. ryzyko efektu homogeniczności i ograniczona reprezentatywność, ponieważ próba może być obciążona wyborem początkowych uczestników. Należy mieć świadomość, że rekrutacja za pośrednictwem organizacji aktywistycznych mogła predysponować próbę do występowania określonych profili światopoglądowych – np. respondentów bardziej krytycznych wobec polityki kraju pochodzenia. Pomimo wskazanych ograniczeń Autor zdołał ostatecznie dotrzeć do zróżnicowanej grupy respondentów, reprezentujących odmienne doświadczenia migracyjne oraz strategie adaptacyjne w kraju przyjmującym.

W badaniu wzięło udział 17 mężczyzn i 3 kobiety w wieku od 22 do 50 lat. Przyczyny opuszczenia Rosji były różne, ale w każdym przypadku pośrednio lub bezpośrednio związane z wojną: obawa przed mobilizacją; przekonanie, że sytuacja w państwie zmierza w złym kierunku; towarzyszenie członkowi rodziny czy nawet podjęcie studiów¹⁴. Wśród osób, które zgodziły się ujawnić swoje wykształcenie i wykonywany zawód, znalazły się: tłumacz, nauczyciel angielskiego, literaturoznawca,

¹² Free Buryatia Foundation została założona w większości przez etnicznych Buriatów, mieszkających poza granicami Rosji, w odpowiedzi na rozpoczęcie przez Kreml pełnowymiarowej inwazji na Ukrainę. Od początku wojny Fundacja prowadzi kampanię antywojenną w swoich mediach społecznościowych. Aktywiści Fundacji udzielają konsultacji prawnych zarówno zawodowym żołnierzom, poszukującym możliwości rozwiązania kontraktu z wojskiem, jak i zwykłym obywatelom, którzy chcą uniknąć mobilizacji. Fundacja pomaga rodakom wyjeżdżać z Rosji, promuje naukę języka buriackiego i wiedzę na temat historii Buriacji oraz naświetla problem szowinizmu i dyskryminacji nie-słowiańskich narodów w Rosji. Jeśli chodzi o agendę polityczną, Free Buryatia Foundation opowiada się za demokratyzacją i rzeczywistą federalizacją Rosji (Free...).

¹³ Buryad-Mongol Erkhete pozycjonuje się jako demokratyczny ruch, będący kontynuatorem „ponad stuletniej historii walki narodowo-wyzwoleńczej Buriat-Mongołów” oraz nawiązujący do ideologii pan-mongolizmu i dziedzictwa ojców założycieli buriackiej państwowości z początku XX wieku. Buryad-Mongol Erkhete formułuje postulaty pełnej i możliwie jak najszybszej secesji Buriacji od państwa rosyjskiego. Pod tym względem różni się diametralnie od Free Buryatia Foundation, która stawia nacisk na projekt federalistyczny, zakładający przyznanie podmiotom Federacji Rosyjskiej szerokiej autonomii (z możliwością przeprowadzenia w przyszłości referendum w sprawie wyjścia ze składu federacji po spełnieniu określonych warunków). Założyciele Buryad-Mongol Erkhete również mieszkają za granicą – w Stanach Zjednoczonych i Finlandii (Buryad-Mongol...).

¹⁴ W przypadku respondentki, która zdecydowała się na podjęcie studiów w Ułan Bator, wybór ten wynikał nie z autentycznej chęci zdobywania wyższego wykształcenia w Mongolii, lecz z ograniczonych możliwości wyjazdu na uczelnie zachodnie po sankcjach międzynarodowych nałożonych na Rosję w 2022 r.

religioznawca, specjalista IT, matematyk, animator kultury, projektantka mody, przedsiębiorca, historyk, dziennikarka, muzyk, budowlaniec, przedstawiciel handlowy, logistyk. Większość rozmówców wywodziła się z Republiki Buriacji – zarówno z jej stolicy, Ułan-Ude, jak i z miejscowości wiejskich. W badaniu uczestniczyły również osoby urodzone w innych podmiotach Federacji Rosyjskiej, takich jak Obwód Irkucki, Obwód Nowosybirski oraz Obwód Sachaliński.

Jako badacz zagraniczny i zewnętrzny obserwator Autora nie łączą więzi rodzinne, przyjacielskie ani formalne powiązania z badaną społecznością; jego pozycja w terenie była zatem typowo „outsiderska”. Oznaczało to, że nie był on częścią istniejących sieci społecznych, które często kształtują dynamikę interakcji w społecznościach migrantów. Brak bezpośredniego zakorzenienia w badanej grupie z jednej strony utrudniał nawiązywanie kontaktów oraz wymagał budowania zaufania od podstaw w trakcie procesu badawczego, z drugiej jednak sprzyjał zachowaniu większego dystansu analitycznego wobec przedstawianych przez respondentów doświadczeń.

4. Analiza i interpretacja wyników badania

4.1 Motywy wyjazdu

Dla wielu ludzi, którzy nigdy wcześniej nie byli w roli migrantów, najtrudniejszym jest moment, w którym podejmuje się ostateczną decyzję o opuszczeniu kraju zamieszkania. W przypadku Buriatów, opuszczających Rosję w 2022 r. i później, decyzje te zapadały w różnych okolicznościach. Dla niektórych była to spontaniczna, emocjonalna reakcja na potencjalne ryzyko znalezienia się na froncie w ramach wykonywania przez władze i służby regionalne planów związanych z mobilizacją. Inni z kolei zastanawiali się nad podobnym scenariuszem co najmniej od lutego 2022 r. – długo przed dekretem Władimira Putina z dnia 21 września tego samego roku. Przy czym część zdążyła nawet wyjechać do kraju docelowego na kilkudniowe „rozpoznanie”. Dla małżonków lub osób z dziećmi decyzja ta wiązała się często z przeprowadzką do Mongolii całej rodziny. Tak o swoich wewnętrznych rozterkach i dylematach moralnych, przed którymi stanęła jej rodzina, opowiada zamężna kobieta z Republiki Buriacji:

Przez cały 2022 r. towarzyszyły nam wątpliwości: „Czy wyjazd nie jest zdradą?” Bo tym ludziom, którzy są przeciw wojnie, wręcz należałoby zostać – utrzymywać ze sobą kontakt, próbować budować jakieś horyzontalne relacje... No chociaż coś robić. Ostatecznie jednak przeważały czysto indywidualistyczne motywy, ponieważ nasze dziecko miało iść do pierwszej klasy. Rozumieliśmy, że nie chcemy poświęcać go, posyłając do szkoły, w której zaczyna się propaganda i pranie mózgu... Postanowiliśmy, że prawdopodobnie przyniesiemy więcej pożytku, jeśli jakiś czas spędzimy za granicą, a potem zobaczymy¹⁵.

¹⁵ Ten i pozostałe cytaty, zawierające wypowiedzi uczestników wywiadów, zostały przetłumaczone z języka rosyjskiego na polski przez Autora artykułu, o ile nie zaznaczono inaczej.

Wielu wybrało Mongolię ze względu na położenie geograficzne – podróż kursującym codziennie autobusem z Ułan Bator do Ułan Ude zajmuje średnio około 12 godzin. Ważnym czynnikiem był też ruch bezwizowy, obowiązujący w przypadku krótkoterminowych wjazdów obywateli Rosji, a także możliwość stosunkowo łatwego uzyskania wizy na dłuższy pobyt w Mongolii. Często praktyką było ubieganie się o wize studenckie na podstawie studiów wyższych, które nierzadko miały charakter fikcyjny, albo odbywania nauki na płatnych kursach języka mongolskiego. Jeden z informatorów, który po kilku miesiącach spędzonych w Mongolii pojechał do pracy w Korei Południowej, z goryczą przyznaje, że choć z jednej strony Mongołowie rzeczywiście poszli na rękę przybyszom z Rosji, pomagając w otrzymaniu wiz studenckich i legalizując tym samym ich pobyt, z drugiej strony mongolskie uczelnie i ośrodki językowe nie przegapiły okazji by na tym zarobić, np. ceny certyfikowanych kursów językowych były w okresie największego popytu kilkakrotnie zawyżone¹⁶.

Dla części Buriatów wybór Mongolii jako miejsca schronienia wynikał z postrzegania jej jako miejsca bliskiego pod względem kulturowym i duchowym. Natomiast dla bardziej zrusyfikowanej części społeczności buriackiej migracja do Mongolii stanowiła okazję do pogłębienia wiedzy o własnych korzeniach oraz wzmocnienia tożsamości etnicznej.

4.2 Reakcja społeczeństwa mongolskiego na napływ migrantów z Rosji

Zdaniem respondentów większość Mongołów odniosła się ze współczuciem do sytuacji, w której po ogłoszeniu mobilizacji znaleźli się Buriaci, ale też inni uciekinierzy z Rosji, w tym ludność słowiańska. Kiedy pod koniec września 2022 r. do Ułan Bator przyjechały tysiące osób z Rosji, wielu Mongołów oferowało nieodpłatną pomoc w zakresie wyżywienia czy zakwaterowania. Jak wspomina jeden z informatorów, który przekroczył rosyjsko-mongolską granicę w pierwszym tygodniu mobilizacji:

W pociągu do Ułan Bator spotkałem babcię, która pochodziła z buriackiej rodziny, ale urodziła się w Mongolii i tam też mieszkała przez całe życie. Zaprosiła mnie, żebym jakiś czas pomieszkał u niej, ponieważ wtedy nie miałem dokąd jechać. W efekcie spędziłem w jej domu prawie tydzień. Później było też wiele innych okazji, kiedy mogłem się przekonać, że Mongołowie nie zostawiają w potrzebie. Tak się złożyło, że trafiłem na spotkanie dla osób, które przyjechały do Mongolii po mobilizacji. Tam poznałem chłopaków z Kałmucji¹⁷,

---

¹⁶ Podobne zjawisko – nagłe i nieuzasadnione zawyżanie cen związane z napływem cudzoziemców do kraju – występowało również w innych branżach, np. w transporcie (taksówki, busy z granicy do Ułan Bator), co w rozmowie potwierdził Mongoł, dorabiający jako taksówkarz i przewodnik amator. Migranci doświadczali też innych nieuczciwych praktyk czy nawet oszustw, kiedy np. nie wypłacano im zasłużonego wynagrodzenia.

¹⁷ Kałmucja – republika w składzie Rosji, geograficznie położona w europejskiej części państwa. Ludnością dominującą republiki są Kałmucy – drugi obok Buriacji mongolijczyński naród Rosji.

którzy powiedzieli mi, że mieszkają w bezpłatnym domku. Okazało się, że jego właścicielka przekazała całe trzecie piętro tym, którzy wyjechali z Rosji. Ona sama była Mongołką, ale współpracowała z najwyższym lamą Kałmucji¹⁸. Tam bez problemu zgodzili się mnie przyjąć.

Wielu Mongołów potraktowało wsparcie dla swoich sąsiadów z Rosji jako kwestię moralnego obowiązku. Przedsiębiorca z Buriacji, który od lat prowadzi działalność gospodarczą w Mongolii¹⁹, a po wybuchu wojny przeprowadził się tam z rodziną na stałe, opowiedział, że był zaskoczony skalą pomocy okazywanej zarówno przez zwykłych mieszkańców Mongolii, jak i tej bardziej zamożnej części społeczeństwa. Zdarzało się, że ludzie charytatywnie oddawali przybyszom z Rosji całe domki lub mieszkania na czas nieokreślony („mieszkajcie tak długo, jak będzie trzeba”). Wynikało to ze świadomości, że nie wolno pozostawać biernym, „żeby później nie mieć wyrzutów sumienia”. W zasadzie jedynym warunkiem stawianym przez właścicieli było to, żeby lokatorzy nie popierali wojny²⁰. Jak stwierdził informator, jego zdaniem absolutna większość etnicznych Rosjan dość szybko opuściła Mongolię – na dłużej pozostali albo Buriaci z dobrą znajomością języka ojczystego, albo ci, którzy mieli wystarczająco dużo środków finansowych i potrafili szybko odnaleźć się w nowym kraju.

Ciekawą obserwacją wynikającą z wywiadów jest to, że wśród wolontariuszy, zaangażowanych w pomoc przybyszom, większość stanowili Mongołowie pochodzenia buriackiego, czyli potomkowie XIX i XX-wiecznych migrantów z etnicznej Buriacji. Kilku rozmówców zwracało uwagę, że w przestrzeni publicznej pojawiały się informacje, iż nawet 400–500 tys. mieszkańców Mongolii może mieć buriackie korzenie, co według niektórych ekspertów ma charakter raczej spekulatywny. Niełatwym zadaniem jest

¹⁸ Erdne-Basan Ombadykow, znany również jako Telo Tulku Rinpoche, pełnił funkcję najwyższego przywódcy buddystów Kałmucji przez 30 lat. We wrześniu 2022 r. Ombadykow otwarcie wypowiedział się przeciwko wojnie i mobilizacji oraz poparł prawo Ukrainy do samoobrony. Duchowny wyjechał do Mongolii, gdzie, wykorzystując swój autorytet wśród buddystów, zajął się wspieraniem mężczyzn, uciekających przed powołaniem do wojska, a także rozmowami z władzami Mongolii w sprawie ułatwień wizowych dla obywateli Rosji. Na początku 2023 r. Ombadykow opuścił piastowany wcześniej urząd, zaś władze rosyjskie wpisały go na listę tzw. agentów zagranicznych (Breazeale 2025).

¹⁹ Po rozpoczęciu mobilizacji jego firma zaczęła przeznaczać 30% dochodów na potrzeby rodaków z Buriacji.

²⁰ Respondenci różnie oceniali stosunek Mongołów do działań państwa rosyjskiego na arenie międzynarodowej, w tym prowadzonej wojny. Cytowana wcześniej kobieta zauważyła pewną prawidłowość: osoby w wieku 30–40 lat i młodzież co do zasady podzielają poglądy antywojennie nastawionych Rosjan (albo po prostu nie wykazują zainteresowania polityką lub sprawami międzynarodowymi), natomiast starsze pokolenie, prawdopodobnie tęskniąc za rządami silnej ręki, popiera prezydenta Putina i jego politykę. Paradoksalnie przychylny stosunek do władz rosyjskich nie przekłada się u starszych Mongołów na krytykę wobec obywateli Rosji opuszczających kraj w związku z wojną i mobilizacją. Z tej perspektywy mogłoby się wydawać, że ci ostatni powinni być w tym przypadku postrzegani jako zdrzący reżimu na Kremlu. Należy nadmienić, że począwszy od lutego 2022 r. w Ułan Bator miały miejsce zarówno prorosyjskie, jak i proukraińskie manifestacje, w których udział brali Mongołowie oraz przedstawiciele diaspory z Ukrainy i Rosji (Smith 2022; Niyazov-Adylyjan 2022; Grigoryants 2023).

dokonanie weryfikacji tego rodzaju liczb²¹. W latach 30. XX wieku tysiące migrantów z Buriacji, zwłaszcza inteligencji zaangażowanej w życie polityczne Mongolskiej Republiki Ludowej, padło ofiarami represji (np. „sprawa Lhumbe”) zainicjowanych przez część miejscowego aparatu partyjnego, blisko współpracującego wówczas z władzami Związku Radzieckiego (ZSRR). Czystki dotknęły w szczególności duchowieństwo budyjskie, mniejszości etniczne (Kazachów, Buriatów, Chińczyków i Tybetańczyków), arystokrację, zamożne warstwy społeczeństwa uznane za burżuazyjne oraz opozycyjnie nastawionych do rządu polityków, w tym członków partii rządzącej²². Wielu Buriatom postawiono zarzuty o działalność wywrotową, kontrrewolucjonizm, szpiegostwo na rzecz Japonii oraz przygotowywanie przewrotu państwowego. Fakt ten skłonił ich rodaków do ukrywania swego pochodzenia, co w konsekwencji przyspieszyło proces asymilacji z ludnością chałchaską (Otroshchenko 2010: 133–135). W związku z tym rzeczywista liczba etnicznych Buriatów lub osób pochodzenia buriackiego we współczesnej Mongolii może być znacznie wyższa niż to wynika z oficjalnego spisu ludności – 43,6 tys.²³

Część informatorów zauważyła, że wśród Mongołów istnieją mocno zakorzenione stereotypy na temat Buriatów. Jednym z nich jest przekonanie, że Buriaci zawsze mają przy sobie noże, toteż przyzwyczajeni są do rozwiązywania konfliktów za pomocą siły. Przepuszcza się, że może to być związane z aktywnością band buriackich na granicy rosyjsko-mongolskiej w latach 90. XX wieku. Stereotyp ten trafił do kultury masowej,

---

²¹ Przykładowo, Darima Boronoeva (2008: 74–78) z Buriackiego Uniwersytetu Państwowego w Ułan Ude pisze, że rzeczywista liczba etnicznych Buriatów w Mongolii waha się od 30 tys. do 100 tys. Do dzisiaj część osób ukrywa swoje pochodzenie z różnych powodów. Jak dowodzi badaczka, w pamięci historycznej mongolskich Buriatów zakorzeniony jest strach przed ujawnianiem swojej etniczności po doświadczeniach związanych z represjami z lat 30. XX wieku w Mongolii. Co więcej, czystki komunistyczne dotknęły wielu buriackich mężczyzn przez co wzrosła liczba mieszanych małżeństw zawieranych przez Buriatki i mężczyzn narodowości chałchaskiej, prowadzących w efekcie do asymilacji kolejnych pokoleń migrantów. Nie bez znaczenia jest również fakt, że w mniemaniu przynajmniej części osób, należących do mniejszości etnicznych Mongolii, uznawanie się za Chałchasów zwiększa szanse życiowe i status społeczny.

²² Tak według danych przedstawicielstwa pełnomocnego ZSRR od sierpnia 1937 r. do stycznia 1938 r. w Mongolii aresztowanych zostało ponad 10 tys. osób, z nich mnisi – 7,8 tys. Buriaci – 1,5 tys., Chińczycy – 400 (Shoidonova 2017: 96). Ivanna Otroshchenko (2010: 134) przytacza dane Muzeum Represji Politycznych w Ułan Bator, według których życie straciło łącznie ponad 30 tys. osób, przy czym około 1/3 mieli stanowić mongolscy Buriaci. Należy zaznaczyć, że są to liczby szacunkowe – różnią się one w zależności od źródła. O liczbie co najmniej 22 tys. ofiar oraz nadreprezentacji Buriatów wspomina również inny znany badacz Mongolii Christopher Kaplonski (2002: 156).

²³ Warto zadać sobie pytanie, ilu Buriatów – chociażby w przybliżeniu – mieszkało w Mongolii na początku ubiegłego stulecia. Aleksei Boshektuev (2002: 174–175) w swojej dysertacji doktorskiej podaje liczbę 60 tys. osób, które od początku XX wieku do lat 30. XX wieku wyemigrowały z Rosji do Mongolii. Porównując dane spisów powszechnych Imperium Rosyjskiego z 1897 r. (298 tys. Buriatów) i Związku Radzieckiego z 1926 r. (238 tys. Buriatów) Anatolij Tyurin (2010) również dochodzi do wniosku, że liczbę etnicznych Buriatów, którzy znaleźli się na terytorium Mongolii na początku XX wieku, można oszacować na poziomie około 60 tys. Ivanna Otroshchenko (2010: 129, 132–133, 136) z kolei pisze o liczbie do 35 tys. Buriatów, przy czym zaznaczając, że część z nich w latach 30. XX wieku dobrowolnie wróciła na teryt Buriacji, podczas gdy niektóre rodziny zostały przez władze deportowane.

stał się przedmiotem wielu żartów oraz doczekał się nawet piosenki i teledysku (Buriadhuvuun...). Poza tym panuje też przeświadczenie, że Buriaci są szczególnie podatni na alkoholizm.

4.3 Wyzwania językowe i inne trudności adaptacyjne Buriatów w Mongolii

Dziennikarka i księgoznawca z Buriacji, urodzona w Obwodzie Irkuckim, podzieliła się spostrzeżeniem na temat zróżnicowanego podejścia Mongołów do Buriatów i etnicznych Rosjan. W jej ocenie od Buriatów wymaga się dużo więcej niż od Słowian, z którymi Mongołowie wchodzi w interakcje. Od Buriatów, jako przedstawicieli „brackiego narodu” i części „świata mongolskiego”, oczekuje się rozumienia obowiązujących, choć niepisanych, reguł zachowania powszechnie akceptowanych i praktykowanych w społeczeństwie mongolskim. W przypadku, gdy Buriaci nie orientują się w pewnych niuansach, może to wywoływać zdziwienie graniczące z niezadowoleniem.

Choć w pierwszej kolejności respondenci podkreślają towarzyskość i rozmowność Mongołów, to jednak czasami Buriaci spotykali się także z różnego rodzaju zarzutami – artykułowanymi raczej w postaci aluzji niż jawnej krytyki – dotyczącymi zatracenia własnej buriackości czy też mongolskości, m.in. z powodu braku znajomości albo złej znajomości języka buriackiego czy mongolskiego.

Buriaci rzeczywiście byli poddawani intensywnej rusyfikacji za czasów radzieckich. Pokolenie dzisiejszych czterdziesto- i pięćdziesięciolatków w przeważającej mierze miało zajęć z języka buriackiego w szkołach. Rodzice często intencjonalnie oddawali dzieci do szkół w pełni rosyjskojęzycznych, by nie miały później problemów z akcentem, a co za tym idzie – nie były dyskryminowane lub wyśmiewane ze względu na język oraz posiadały większe możliwości zawodowe, kiedy dorosną. Część Buriatów jest bilingwalna – rosyjsko-buriacka lub buriacko-rosyjska, choć w tym „tandemie” wyraźnie widoczna jest supremacja języka rosyjskiego. Wyjątkowo skutecznie asymilacja przebiegała w miastach, zwłaszcza w stolicy regionu – Ułan Ude. Natomiast znacznie lepiej język buriacki zachował się w miejscowościach wiejskich (Nowicka 2016: 35, 53, 55, 57; Khandaeva 2016: 101).

Znajomość buriackiego sprzyja szybkiej adaptacji do chałchaskiej odmiany języka mongolskiego. Jak pisze Ewa Nowicka i Ayur Zhanaev (2020: 126), „[j]ęzyki buriat-mongolski i chałcha-mongolski są bardzo podobne, toteż język buriacki w Mongolii traktowany jest jako dialekt języka mongolskiego, wzajemnie rozumiały...”. Nosiciele buriackiego nie potrzebują specjalistycznych kursów językowych. Dla nich adaptacja językowa jest bardziej sprawą praktyki. Po kilku miesiącach zaczynają oni lepiej orientować się w różnicach między językiem używanym w Mongolii a jego buriacką odmianą oraz nie czują już większego dyskomfortu w codziennych kontaktach z mieszkańcami Mongolii. Informatorzy przyznają jednak, że mimo to akcent pozostaje i Chałcha-Mongołowie mogą dosyć łatwo rozpoznać, że dana osoba należy do innej grupy

etnicznej. Ci respondenci, którzy nie znają buriackiego albo posługują się nim jedynie w bardzo ograniczonym stopniu, podnosili kwestię językową jako jedną z głównych przeszkód dla udanej integracji w społeczeństwo mongolskie. Sytuację tylko do pewnego stopnia łagodzi fakt, że część Mongołów, zwłaszcza wśród starszego pokolenia, zna język rosyjski. Za czasów komunistycznych w Mongolii szkoły z rosyjskim językiem nauczania uważano za prestiżowe²⁴, a młodzież mongolska często szukała możliwości wyjazdu na studia wyższe na uczelnie w Związku Radzieckim. W tamtym okresie, czyli od lat 20. do 80. XX wieku, Mongołowie postrzegali zacieśnienie więzi kulturowych oraz współpracy rozwojowej z ZSRR jako szansę na przyspieszony rozwój cywilizacyjny własnego kraju. Stąd m.in. wynika decyzja o zmianie alfabetu – w 1941 r. pionowe pismo staromongolskie zostało zastąpione cyrylicą, która wykorzystywana jest do dzisiaj (Bikmaeva 2022: 238–239).

Państwo mongolskie nie podejmowało działań, mających na celu ułatwienie i przyspieszenie integracji językowej nowo przybyłych Buriatów lub przedstawicieli innych narodowości. Nie powstały żadne darmowe kursy językowe zorganizowane oddolnie, o których byłoby wiadomo uczestnikom wywiadów przeprowadzonych przez Autora artykułu. Powstały jedynie nieliczne inicjatywy oddolne. Jednym z przykładów były nieodpłatne zajęcia językowe organizowane przez wolontariuszy zaangażowanych w działalność Buriackiego Centrum Informacyjnego w Ułan Bator, o którym szczegółowo będzie w następnej części pracy. Wśród nauczycieli mongolskiego byli zarówno etniczni Buriaci, jak i Chałcha-Mongołowie, np. ci, którzy znali język rosyjski i czuli się na siłach, żeby pomóc osobom z Rosji. Jedną z aktywistek, Uuganaa Uuganbayar²⁵, założyła nieformalną grupę pod nazwą Klub Języka Mongolskiego, który najpierw działał w ramach Buriackiego Centrum Informacyjnego, a po jego zamknięciu kontynuuje swoją działalność jako osobna inicjatywa²⁶. Oprócz bezpłatnych zajęć językowych, prowadzonych przez grupę nauczycieli języka mongolskiego, Uuganbayar i jej współpracownicy co jakiś czas organizują wydarzenia o charakterze kulturalnym, integracyjnym (wyjścia w góry, gry planszowe, karaoke) i naukowym (wykłady historyków²⁷, językoznawców). Klub Języka Mongolskiego nie otrzymuje jednak

---

²⁴ Obecnie w Ułan Bator funkcjonuje filia Rosyjskiego Uniwersytetu Ekonomicznego im. G.W. Plechanowa, w której kształcą się około 1200 studentów i uczniów, a zatrudnionych jest ponad 140 pracowników. Wszystkie zajęcia w placówce odbywają się w języku rosyjskim. (Plekhanov...).

²⁵ Uuganaa Uuganbayar, z którą Autor miał możliwość spotkania się osobiście podczas pobytu w Mongolii, podobnie jak wielu innych aktywistów, wspierających przybyszów z Rosji, ma buriackie korzenie. Jej prapradziadkowie, którzy wyemigrowali do Mongolii z etnicznej Buriacji, byli represjonowani w latach 30. XX wieku (Zueva 2023c).

²⁶ Klub funkcjonuje do dzisiaj (listopad 2025 r.). Na zamkniętym czacie Klubu Języka Mongolskiego w komunikatorze internetowym Telegram znajduje się obecnie prawie 500 użytkowników. Uuganaa Uuganbayar założyła i prowadzi też kilka innych czatów, na których w języku rosyjskim publikowane są różne przydatne dla obcokrajowców informacje.

²⁷ Autor niniejszego artykułu miał okazję biernie uczestniczyć w jednym z takich wykładów, który poprowadził Tsongol Battsengel Natsagdorj, pracownik Akademii Nauk Mongolii. Wykład odbył się 18 maja 2024 r. i był poświęcony tematowi etnogenezy Buriatów.

wsparcia ze strony państwa, dlatego możliwości organizacyjne wolontariuszy są mocno ograniczone. W związku z tym spotkania nie zawsze odbywają się w odpowiednio przystosowanych miejscach. Przykładowo, po zamknięciu biura Buriackiego Centrum Informacyjnego członkowie Klubu regularnie zbierają się w jednym ze stołecznych przedszkoli. Jego właściciele zgodzili się za darmo udostępnić swoje pomieszczenie w weekend. Respondenci z żalem podkreślali, że Klub Uuganbayar jest jedyną tego rodzaju inicjatywą, co zdecydowanie nie wystarcza. Nie wszyscy mogą sobie pozwolić na udział w płatnych zajęciach, choć część Buriatów rzeczywiście początkowo legalizowała swój pobyt w Mongolii na podstawie uczestnictwa w szkołach językowych.

Inną przyczyną, dla której wielu przybyszów z Buriacji zdecydowało się na opuszczenie Mongolii, była sytuacja finansowa. Generalnie koszty życia w Ułan Bator są wyższe niż w Ułan Ude, zarobki zaś – w przypadku pracowników nisko wykwalifikowanych – niższe. Jest to szczególnie istotny problem, gdyż Buriacja, ale też inne nie-słowiańskie republiki Rosji, jak np. Tuwa czy Kałmucja, tradycyjnie wchodzi do grona regionów z najwyższym współczynnikiem zadłużenia mieszkańców z tytułu kredytów (Baikal...). Mongolia okazała się dobrym miejscem do życia dla tych Buriatów, którzy po wyjeździe z Rosji mogli kontynuować w trybie zdalnym tę samą pracę, którą wykonywali wcześniej. Właśnie z powodów finansowych, a także rodzinnych, wiele osób postanowiło po jakimś czasie, często po kilku tygodniach pobytu w Mongolii, wrócić do Rosji mimo wciąż aktualnego zagrożenia poborem do wojska²⁸. Część Buriatów wyjechała z Mongolii do Korei Południowej, która stała się szczególnie atrakcyjnym kierunkiem migracji zarobkowej, a także Turcji, Serbii, Izraela oraz państw Azji Południowo-Wschodniej (Tajlandia, Wietnam). Popularnym kierunkiem wyjazdu były też Stany Zjednoczone. Znane są historie, kiedy Buriaci udawali się najpierw do Meksyku, a następnie w sposób nielegalny próbowali przekroczyć granicę meksykańsko-amerykańską.

Pomijając czynniki językowe i finansowe, niejedną osobę martwił również fakt, że Mongolia graniczy z Rosją, a władze obu państw utrzymują tradycyjnie dobre relacje. Buriaci obawiali się, że mogą ponieść konsekwencje, gdyby Moskwa chciała ścigać mężczyzn za unikanie służby w wojsku. Kolejną cechą Mongolii, która nie zachęcała do dłuższego pobytu w kraju, były warunki pogodowe i klimatyczne. Ułan Bator słynie z tego, że jest najzimniejszą stolicą na świecie. Średnia dobowa temperatura powietrza zimą wynosi około -19°C (Blue...).

4.4 Reakcja władz Mongolii na napływ migrantów z Rosji

Pierwszym oficjalnym sygnałem od władz mongolskich, który miał rozwiązać wątpliwości uciekinierów co do intencji rządu wobec osób z Rosji, była wypowiedź przewodniczącego Departamentu ds. cudzoziemców. W dniu 30 września 2022 r. Nerguin

²⁸ Zdaniem informatorów większość migrantów z Rosji ostatecznie wróciła do domu. Ci, którzy pojechali do państw trzecich, a tym bardziej ci, którzy pozostali w Mongolii na dłużej, przypuszczalnie stanowią mniejszość.

Uganbayar oświadczył, że Mongolia zamierza dalej wydawać zezwolenia na pobyt wszystkim obywatelom Rosji, którzy złożą odpowiedni wniosek. W tamtym momencie do Mongolii już wjechało ponad 6 tys. ludzi z Rosji, przy czym tysiąc osób zgłosiło się po konsultację w sprawie uzyskania zezwolenia na pobyt (RBC...).

Co więcej, Mongolia zdecydowała się na selektywne złagodzenie polityki migracyjnej. Jak wspomnieli dwójce respondentów, we wrześniu 2022 r. osobom, które przebywały w Mongolii na podstawie ruchu bezwizowego²⁹, zezwolono pozostać w kraju do końca roku bez konieczności starania się o wizę. Z kolei osoby, chcące ubiegać się o wizę studencką i pozostać w kraju na dłużej, mogły od tamtego czasu składać odpowiednie dokumenty bezpośrednio na terytorium Mongolii – wcześniej wymagano, aby aplikant przed złożeniem wniosku opuścił kraj. Poza tym, informatorzy zaznaczali, że służba migracyjna była skłonna przemykać oczy na naruszenia zasad pobytu, gdy do takich dochodziło.

Państwo nie uruchomiło żadnych długoterminowych programów wsparcia migrantów, co na pierwszy rzut oka może dziwić, zwłaszcza że dominującą część migrantów stanowili aktywni zawodowo mężczyźni, którzy mogliby zasilić miejscowy rynek pracy. Tak bierność władz mongolskich skomentował jeden z informatorów, sugerując, że większe zaangażowanie rządu w sprawy wymuszonych migrantów z Rosji, mogłoby m.in. spotkać się z negatywną reakcją północnego sąsiada Mongolii:

Uproszczając reżim wizowy dla obywateli Rosji, państwo mongolskie zrobiło wszystko, co mogło w tej sytuacji. Pamiętajmy, że jest to państwo stosunkowo niebogate. **To był szczyt ich możliwości – przyjąć ludzi i w pewien sposób złagodzić warunki. Gdyby Mongolia posunęła się za daleko, mogłaby sama sobie zaszkodzić** [pogrubienie – Autor]. Całą resztę powinno było zrobić społeczeństwo. I ludzie rzeczywiście pomagali, choć tutaj też są pewne niuanse. Znam wiele przypadków, gdy miejscowi oszukali Buriatów, ale też wiele sytuacji, gdy przeciwnie – pomogli... Myślę, że obecna fala migracji i sama wojna staną się dla nas traumą narodową na najbliższe pokolenia.

Wydarzeniem, które zdobyło bez wątpienia największy rozgłos w mediach, był apel z dnia 23 września 2022 r. wystosowany przez byłego prezydenta Mongolii Cachiagijna Elbegdordża, urzędującego w latach 2009–2017. W filmiku opublikowanym w języku angielskim na profilu kierowanej przez Elbegdordża Światowej Federacji Mongołów³⁰, były prezydent skrytykował prowadzoną przez Rosję wojnę i mobilizację, zwrócił się do Władimira Putina z żądaniem zakończenia działań zbrojnych

²⁹ Obywatele Rosji mogą wjeżdżać do Mongolii w ramach ruchu bezwizowego na okres do 30 dni. Łączny okres pobytu na podstawie ruchu bezwizowego nie może jednak przekroczyć 90 dni w ciągu pół roku, co ogranicza precedens tzw. *visa run* (Consulate...).

³⁰ Światowa Federacja Mongołów przyznaje stypendia zagranicznym studentom, którzy studiują na mongolskich uczelniach i łączą swoją przyszłość z Mongolią. Młoda respondentka z Buriacji, która w 2024 r. pobierała naukę w jednym z ułanbatorskich uniwersytetów, stała się beneficjentką tego stypendium. Pokryło ono semestralny koszt zamieszkania w akademiku.

i pozbawionych sensu zniszczeń, a także zachęcił przedstawicieli spokrewnionych z Mongołami narodów Rosji do wyjazdów na terytorium Mongolii (World...):

Dzisiaj uciekacie przed brutalnością, okrucieństwem i nadciągającą śmiercią. Jutro zaczniecie wyzwalać wasz kraj spod dyktatury. Wiem, jak bardzo od początku tej krwawej wojny ucierpiał żyjące w Rosji mniejszości etniczne. Buriat-Mongołowie, Tuwa-Mongołowie³¹, Kałmuk-Mongołowie wycierpieli wiele. Używano ich jako mięsa armatniego. Setki zostały ranne, tysiące zginęły. My, Mongołowie, powitamy was z otwartymi ramionami i otwartym sercem (tłum. za Szmyt 2023: 69).

Należy pamiętać, że Elbegdordż od lat nie pełni urzędu prezydenckiego, w związku z czym jego słowa nie mogą być traktowane jako oficjalne stanowisko państwa. Co więcej, eks-prezydent jest związany z Partią Demokratyczną, która w 2022 r. była w opozycji do ówczesnego rządu i głowy państwa. Niemniej jednak apel ten przemówił do wielu Buriatów. Kilku respondentów potwierdziło, że właśnie wystąpienie Elbegdordża było jednym z czynników, które przekonały ich, że wyjazd do Mongolii jest dobrym rozwiązaniem. W ten sposób swoje doświadczenie opisuje Buriat z Nowosybirsk:

Mniej więcej miesiąc po wybuchu wojny wyjechałem do Armenii, cały czas pracowałem zdalnie. Jakoś jesienią 2022 r. zobaczyłem wystąpienie byłego prezydenta Mongolii, w którym ten stwierdził, że Mongołowie przyjmą Buriatów i inne mniejszości z otwartymi ramionami. Wtedy pomyślałem: „A dlaczego nie?”. Po przeprowadzce zauważyłem, że zwykli Mongołowie dziwią się, że nie znam swojego rodzimego języka – ani buriackiego, ani mongolskiego. Była to zresztą kolejna przyczyna, dla której ostatecznie przeprowadziłem się do Mongolii. Postanowiłem, że spróbuję nauczyć się mongolskiego, aby dzięki temu lepiej rozumieć buriacki. Obudziło się we mnie jakieś poczucie narodowe. W końcu całe życie spędziłem w Nowosybirsku i Moskwie, daleko od Buriacji. Wychowałem się w całkowicie rosyjskim środowisku, zupełnie nie znając języka.

W tym miejscu należy powiedzieć kilka słów o reakcji państwa mongolskiego na rodzący się aktywizm buriacki. Jego najwybitniejszym przykładem była wspomniana wcześniej organizacja, której pełna nazwa brzmi Buriackie Centrum Informacyjne „Shine khuvilbar”³². Wolontariusze Centrum rozpoczęły swoją działalność w Ułan Bator we wrześniu 2022 r. Założycielami była grupa Buriatów, z których dwie osoby

³¹ Tuwińczyków (inaczej: Tuwińców) wiele łączy z Mongołami, mimo że pod względem etnicznym zaliczają się oni do narodów turkijskich. Tuwińczycy od wieków mieszkali na pograniczu „świata mongolskiego”, w związku z czym znajdowali się pod kulturowym, językowym i politycznym wpływem dużo liczniejszych sąsiadów. Zarówno Tuwińczycy, jak i Mongołowie należą do tej samej wspólnoty religijnej, wyznającej buddyzm tybetański, co było jednym z argumentów na rzecz przyłączenia Tuwy do Mongolii po upadku dynastii Qing na początku XX wieku, które ostatecznie nie doszło do skutku głównie za sprawą sprzeciwu Rosji / ZSRR (Shurkhuu 2014: 127–142).

³² Shine khuvilbar / Шинэ хувилбар – tłumaczy się z języka mongolskiego jako „nowy wariant”. Angielska wersja – Buryad Center, pod taką właśnie nazwą obecnie nieaktywne profile organizacji można znaleźć na Instagramie i Facebooku.

przyjechały do Mongolii po wybuchu wojny w 2022 r., a trzecia znacznie wcześniej. Wśród zwykłych aktywistów Centrum zaangażowani byli również Chatcha-Mongolowie. Centrum skupiło się na okazywaniu wszechstronnego wsparcia migrantom z Buriacji, uciekającym od mobilizacji: poszukiwaniu mieszkań, ofert pracy, placówek oświatowych dla podjęcia studiów i legalizacji pobytu; tworzeniem listy rosyjskojęzycznych lekarzy, notariuszy, prawników i tłumaczy; dystrybucji drobnej pomocy humanitarnej oraz współorganizacji kursów z języka mongolskiego i angielskiego. W ciągu swojej półrocznej aktywności Centrum pomogło około 2 tys. osób (Zueva 2023c). Pod koniec marca 2023 r. Shine khuvilbar ogłosiło zamknięcie biura, argumentując tę decyzję znacznym zmniejszeniem liczby osób potrzebujących pomocy oraz obiecując przeformatowanie działalności, aby dostosować się do nowych realiów (Zueva 2023a). W rzeczywistości Centrum do dzisiaj (marzec 2026 r.) nie wznowiło aktywności.

Jeden z informatorów, który blisko współpracował z założycielami Shine khuvilbar, przyznał, że prawdziwą przyczyną zamknięcia Centrum była presja wywierana przez służby mongolskie, działające w ścisłym porozumieniu ze swoimi rosyjskimi odpowiednikami. Członkowie Shine khuvilbar mieli rzekomo zostać postawieni przed trudnym wyborem: albo zamknięcie Centrum i rezygnacja z jakichkolwiek działań wymierzonych w interesy rosyjskie, albo stanąć przed groźbą siłowego wydalenia niektórych z nich do Rosji, gdzie zostałyby im postawione zarzuty w kilku sprawach karnych. Powodem takiej reakcji służb rosyjskich i mongolskich były antywojenne, antyrządowe, antyrosyjskie oraz separatystyczne poglądy wyrażane przez środowisko związane z Centrum. Moskwa generalnie sprzeciwia się rozwojowi jakichkolwiek zorganizowanych ruchów aktywistów etnicznych zarówno na terytorium Rosji, jak i w miarę możliwości poza granicami państwa. W maju 2023 r. współzałożyciel Shine khuvilbar, Nikolai Vasiliev³³, przeżył nieudaną próbę porwania w Ułan Bator, co mogło mieć na celu zastraszenie lub faktyczne wywiezienie go na terytorium Rosji (Zueva 2023b). W efekcie wszyscy troje założyciele Centrum zdecydowali się opuścić Mongolię w 2023 r.: w czerwcu Nikolai Vasiliev wyjechał do Stanów Zjednoczonych (Zueva 2023d), jesienią zaś do Serbii i Niemiec przeprowadzili się odpowiednio Purbo Dambiev oraz Khandama Tudebei, która współprowadziła zajęcia językowe w Shine khuvilbar. Na to, że zamknięcie Centrum miało charakter wymuszony, wskazują wcześniejsze zapowiedzi aktywistów, którzy planowali rozwijać swoją inicjatywę, np. dodając do oferty zajęcia z języka koreańskiego dla osób zainteresowanych wyjazdem do tego kraju. Współzałożyciel Centrum Purbo Dambiev w wywiadzie udzielonym Annie Zuevej w lutym 2023 r. przyznawał, że łączy swoją przyszłość z Mongolią i nie planuje przeprowadzki do państw trzecich (Zueva 2023c). Autor niniejszego artykułu niejednokrotnie słyszał od swoich respondentów, że związki pomiędzy mongolskimi a rosyjskimi służbami są bardzo silne, a władze Mongolii dają do zrozumienia, że

³³ Nikolai Vasiliev zajmował się w Centrum głównie sprawami związanymi z legalizacją pobytu migrantów.

nie życzą sobie powstawania na terytorium kraju różnego rodzaju opozycyjnie nastawionych wobec Rosji ośrodków, gdyż mogłoby to wyrzucić negatywny wpływ na relacje Mongolii z jej kluczowym sąsiadem.

5. Podsumowanie

Do głównych powodów, dlaczego tysiące Buriatów, a także przedstawiciele innych narodów Rosji, wyjechało do Mongolii po rozpoczęciu wojny i mobilizacji, należy zaliczyć położenie geograficzne Mongolii (wspólna granica z Rosją, połączenie autobusowe) oraz obowiązujący ruch bezwizowy. Dodatkową zachętą była również możliwość stosunkowo łatwej legalizacji pobytu, m.in. za pomocą wizey studenckiej, cieszącej się dużą popularnością wśród wymuszonych migrantów. Trudno uniknąć analogii między współczesną sytuacją, kiedy w warunkach nadreprezentacji mniejszości etnicznych w rosyjskim wojsku Buriaci szukają schroniska (tymczasowego lub stałego) w Mongolii, a migracjami z minionych wieków o podobnym kierunku i charakterze.

W odróżnieniu od etnicznych Rosjan, Buriaci dobrze znający język buriacki wybierają obecnie Mongolię ze względu na możliwość szybkiej adaptacji do bliskiego kulturowo i językowo społeczeństwa. Problemem jest jednak słaba znajomość języka ojczystego u rosyjskich Buriatów, wśród których występuje bilingwizm z dominacją języka rosyjskiego. Wszyscy respondenci, pytani o język, podkreślali tragiczny stan, w którym znajduje się obecnie buriacki w Rosji. Wielu z nich obawia się, że jeśli państwo (władze centralne i republikańskie) oraz liderzy opinii publicznej nie podejmą w najbliższym czasie aktywnych kroków na rzecz popularyzacji języka buriackiego, to jego dalsza nieodwracalna marginalizacja, a w konsekwencji wymarcie staną się kwestią kilku dekad.

To właśnie długotrwała adaptacja językowa³⁴ – obok czynników finansowych, a w mniejszym stopniu także klimatycznych i związanych z bezpieczeństwem – była wskazywana przez informatorów jako jedna z głównych barier utrudniających szybkie przystosowanie się do życia w Mongolii. Jednocześnie w pomoc migrantom, w tym pod kątem nauki języka, zaangażowało się społeczeństwo obywatelskie Mongolii. Na tle bierności państwa w tym zakresie, powstała oddolna inicjatywa darmowych kursów języka mongolskiego, koordynowana przez Mongołkę pochodzenia buriackiego. Co do zasady respondenci zwracali uwagę na przyjazny stosunek ze strony zwykłych Mongołów, którzy często w pierwszych miesiącach po ogłoszeniu mobilizacji oferowali im bezpłatne wyżywienie i zakwaterowanie. Natomiast jeśli chodzi o negatywne reakcje, część informatorów zauważyła, że wśród Mongołów istnieją stereotypy na temat Buriatów, np. o alkoholizmie oraz rzekomej skłonności do rozwiązywania

³⁴ Problem językowy stanowi jeden z kluczowych elementów odróżniających obecną falę przymusowej migracji Buriatów od migracji wcześniejszych, ponieważ intensywna rusyfikacja językowa nastąpiła, z perspektywy historycznej, stosunkowo niedawno – w okresie radzieckim.

konfliktów za pomocą siły. Co więcej, niektórzy Mongołowie krytykowali Buriatów za to, w jakim stopniu ulegli oni rusyfikacji, sugerując nawet, że nie mogą w związku z tym uważać się za część wspólnoty narodów mongolskich.

Władze Mongolii w żaden sposób nie ograniczały możliwości wjazdu na terytorium kraju po ogłoszeniu mobilizacji, wręcz przeciwnie – zliberalizowały zasady wnioskowania o wize studenckie, co należy traktować jako wyjście naprzeciw oczekiwaniom migrantów z Rosji. Pozostając otwartymi na przyjmowanie obywateli Rosji, rząd Mongolii realizuje politykę „zero tolerancji” dla rozwoju etnicznych organizacji opozycyjnych zakładanych przez przeciwników Kremla, czego przykładem jest zakończenie działalności Buriackiego Centrum Informacyjnego „Shine khuvilbar” oraz przeprowadzka jego założycieli za granicę. Wielu respondentów przyznawało, że istnieje nieoficjalny wymóg, by obcokrajowcy nie prowadzili działalności o charakterze politycznym na terytorium Mongolii, a zwłaszcza takiej, która potencjalnie może zaszkodzić jej relacjom z sąsiadami – Chinami albo Rosją, będącymi zarazem głównymi partnerami gospodarczymi Mongolii. Co więcej, władze Mongolii nie podjęły znaczących inicjatyw, które mogłyby skłonić obywateli Rosji do trwałego osiedlenia się na jej terytorium. Można dojść do wniosku, że z perspektywy władz migranci stanowili w pierwszej kolejności nie szansę, lecz wyzwanie. Informatorzy byli przekonani o wręcz fizycznej obecności dużej liczby funkcjonariuszy rosyjskich służb w Mongolii. Stąd też elity rządzące Mongolii, zdając sobie sprawę z wrażliwej sytuacji geopolitycznej, w której znajduje się ich kraj, świadomie nie chcą rozgrywać „karty etnicznej” i odmawiają przyjęcia roli protektora aktywistów z Buriacji.

Podziękowania

Autor artykułu składa serdeczne podziękowania Pani Profesor Agnieszce Szymańskiej za konsultacje metodologiczne oraz jej bezcenne uwagi, które pozwoliły lepiej skonceptualizować planowane badania, a także przygotować odpowiednie pytania do wywiadów z respondentami.

Bibliografia

- Badarch A. (2024). The Impact of the Russian Mobilization on Mongolia. *Institute for Strategic Studies*. <https://en.iss.gov.mn/?p=1539> (data dostępu: 15.03.2026).
- Baikal Daily. (2024). Бурятия вошла в число самых закредитованных регионов России. <https://www.baikal-daily.ru/news/15/474620> (data dostępu: 15.03.2026).
- Baldano M.N., Dyatlov V.I., Kirichenko S.V. (2020). Buryat Migrations and Diasporas in Historical Space and Time (20th–21st Centuries). *Journal of Siberian Federal University. Humanities & Social Sciences*, 13(5), 716–727. DOI: 10.17516/1997-1370-0601.
- Baldano M.N. (2017). Роль границы в судьбе шэнэжэнских бурят. Улкен Алтай элэми – Мир Большого Алтая – *World of Great Altay*, 3(3), 437–449. DOI: <https://doi.org/10.15021/00002408>.

- Baranova V. (2024). Debate on Decoloniality, and Sense of Belonging among Young Kalmyks and Buryats who Fled to Mongolia After 2022. *Ethnologia Polona*, 45, 149–167. DOI: 10.23858/ethp.2024.45.3722.
- Bessudnov A. (2023). Ethnic and Regional Inequalities in Russian Military Fatalities in Ukraine: Preliminary Findings from Crowdsourced Data. *Demographic Research*, 48(31), 883–898. DOI: 10.4054/DemRes.2023.48.31.
- Bikmaeva K.I. (2022). Этапы языковой политики в Монгольской Народной Республике. *Монголоведение*, 14(2), 232–246. DOI: <https://doi.org/10.22162/2500-1523-2022-2-232-246>.
- Blue Green Atlas. *The Climate of Mongolia*. https://bluegreenatlas.com/climate/mongolia_climate.html (data dostępu: 15.03.2026).
- Bogumił Z., Nyamdorj Z., Ichinkhorloo B. (2025). Biopolitical Shifts: Mobilising Identities and Negotiating Buryats-Mongols Relations in the Afterword of Russian War Mobilisation. *Mongolian Anthropological Review*, 1(1), 39–56. DOI: <https://doi.org/10.22353/mar.202501.04>.
- Boronoeva D. (2008). Буряты Монголии: социальная память и идентичность. *Власть*, 8, 74–78.
- Boshektuev Aleksei. (2002). *Население Бурятии в 1920–1930 гг.* Ph.D. Dissertation. Улан-Удэ.
- Breezeale S. (2025). “What Was Difficult Was to Remain Silent” Meduza’s Interview with Telo Tulku Rinpoche, Russia’s First Religious Head to Condemn the War in Ukraine. *Meduza*. <https://meduza.io/en/feature/2025/08/06/what-was-difficult-was-to-remain-silent> (data dostępu: 15.03.2026).
- Buriadhuvuun x Body Minaj – Buriad Bulee (Official music video). <https://youtu.be/Y4Pz362RuCc?si=w5GLPnZb61ED-zVp> (data dostępu: 15.03.2026).
- Buryad-Mongol Erkheten. <https://www.youtube.com/@Buryad-Mongol-Erkheten> (data dostępu: 15.03.2026).
- Consulate General of Russia in Darkhan (Mongolia). *Требования въезда, пребывания и транзитного проезда*. https://darkhan.mid.ru/ru/rossiysko_mongolskie_otnosheniya/o_mongolii/trebovaniya_vezda_prebyvaniya_i_tranzitnogo_proezda (data dostępu: 15.03.2026).
- Federal State Statistics Service. *Итоги ВПН-2020. Том 5 Национальный состав и владение языками*. https://rosstat.gov.ru/vpn/2020/Tom5_Nacionalnyj_sostav_i_vladienie_yazykami (data dostępu: 15.03.2026).
- Free Buryatia Foundation. <https://www.freeburiatia.org/?lang=en> (data dostępu: 15.03.2026).
- Grigoryants A. (2023). Друзья в Улан-Баторе. Как российская пропаганда войны работает в Монголии. *Медиазона*. <https://mediazona.ca/article/2023/05/04/mgl> (data dostępu: 15.03.2026).
- Kaplonski C. (2002). Thirty Thousand Bullets: Remembering Political Repression in Mongolia, in: Christie K., Cribb R. (eds.). *Historical Injustice and Democratic Transition in Eastern Asia and Northern Europe*, London/New York: Routledge, 155–168.
- Khandaeva A.A. (2016). К вопросу о языковой ситуации в Республике Бурятия. *Международный научно-исследовательский журнал*, 3(45), 100–103. DOI: 10.18454/IRJ.2016.45.177.
- Kopovalov P.B., Tsybikdorzhiev D.V. (2017). Исторический Баргуджин-Токум – исконная родина бурятского народа. *Известия Иркутского государственного университета. Серия “Геоархеология. Этнология. Антропология”*, 19, 129–150.
- Mukhortov V.V. (2013). Политика укрупнения российских регионов: федеративная реконструкция. *Культура. Духовность. Общество*, 8, 132–136.
- Mutovina O. (2025). Американцы бурятского происхождения. *Люди Байкала*. <https://baikal-journal.ru/2025/03/05/mogu-uidet-gory-sayany-bajkal-otsyuda-poklonitsya-svyatym-mestam-eto-i-est-svoboda> (data dostępu: 15.03.2026).

- Namsaraeva S. (2012). Ritual, Memory and the Buriad Diaspora Notion of Home, in: Billé F., Delaplace G., Humphrey C. (eds.). *Frontier Encounters. Knowledge and Practice at the Russian, Chinese and Mongolian Border*, Cambridge: Open Book Publishers, 137–163.
- Namsaraeva S. (2024). “Haunted by Ukrainian Ghosts”. Three Stories of Ethnic-Military Relationships in Buryatia during the Russia–Ukraine War Crisis. *Inner Asia*, 26, 108–140. DOI: 10.1163/22105018-02601006.
- Nanzatov B.Z. (2010). Буряты Монголии: история миграций, расселение и этнический состав. *Mongolian Journal of Anthropology, Archaeology and Ethnology*, 6(1), 135–143.
- National Statistics Office of Mongolia. *2020 Population and Housing Census of Mongolia (National Report)*. https://www.nso.mn/uploads/Census2020_Main_report_Eng.pdf (data dostępu: 15.03.2026).
- Natsagdorj B. (2013). Причины миграции бурят в Монголию: (на примере ацинских цонгол-бурят). *Вестник Бурятского государственного университета*, 1, 61–75.
- Niyazov-Adyylyjan R. (2022). Странно было слышать от монголов “Слава Украине!”. Как живут украинцы в Монголии. *Сибирь Реалии*. <https://www.sibreal.org/a/kak-zhivut-ukraintsy-v-mongolii-32096964.html#comments> (data dostępu: 15.03.2026).
- Nowicka A. (2016). *Korzenie altargany sięgają głęboko*. Kraków: NOMOS.
- Nowicka E., Zhanaev A. (2020). *Po obu stronach Ononu: Buriaci na pograniczu rosyjsko-mongolskim*. Warszawa: Collegium Civitas Press.
- Otroshchenko I.V. (2010). Бурятська діаспора у МНР: політичні репресії 1920-х рр. *Східний світ*, 4, 128–137.
- Otroshchenko I.V. (2011). *На шляху до Великої Монголії (панмонгольський рух у 1920–1930-ті роки)*. Київ: Інститут сходознавства ім. А.Ю. Кримського НАН України.
- Oyuntungalag A. (2016). *Буряты Монголии*. Перев. Ж.Ш. Санжанов. Улан-Удэ: НоваПринт.
- Plekhanov Russian University of Economics. *Улан-Баторский филиал РЭУ им. Г.В. Плеханова*. <https://www.rea.ru/structure/filials/ulanbator> (data dostępu: 15.03.2026).
- RBC. (2022). *Власти Монголии пообещали выдавать россиянам визы на жительство*. <https://www.rbc.ru/politics/01/10/2022/6337be319a7947208f0e9afd> (data dostępu: 15.03.2026).
- Rinchinova O. (2011). *Бурятская диаспора в Монголии: этапы формирования и развития*. Ph.D. Dissertation. Улан-Удэ.
- Savina S., Bonch-Osmolovskaya K. (2022). Какие регионы отдали больше всего мужчин на войну. *Important stories*. <https://istories.media/stories/2022/10/05/kakie-regioni-otdali-bol-she-vsego-muzhchin-na-voynu> (data dostępu: 15.03.2026).
- Shaglanova O.A. (2016). The “Borderlands Milieu” between Russia and Mongolia: a History of Settlement and Transnational Interactions. *Senri Ethnological Studies*, 92, 123–141. DOI: <https://doi.org/10.15021/00005994>.
- Shoidonova A.M. (2017). „Их Хэлмэгдүүлэлт” – период массовых репрессий в Монголии. *Вестник БГУ. Гуманитарные исследования Внутренней Азии*, 3, 96–99. DOI: 10.18101/2305-753X-2017-3-96-99.
- Shurkhuu D. (2014). Similarities and Differences between Mongolia and Tuva in the Evolution of Bilateral Ties. *Senri Ethnological Studies*, 86, 127–144.
- Sinitsyn F.L. (2019). Трансграничное кочевье в СССР в 1920-е годы. *RUDN Journal of Russian History*, 18(3), 589–604. DOI: <https://doi.org/10.22363/2312-8674-2019-18-3-589-604>.

- Smith M.J. (2022). Mongolia's Razor's Edge Relationship with Russia. *International Politics and Society*. <https://www.ips-journal.eu/topics/democracy-and-society/mongolias-razors-edge-relationship-with-russia-5859> (data dostępu: 15.03.2026).
- Szmyt Z. (2023). Syberyjskie mniejszości na wojnie w Ukrainie: od reprezentacji społecznych po wernakularne formy ideologizacji. *Lud*, 107, 42–76. DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/lud107.2023.02>.
- Szerle M. (2014). Konieczność a przymus. Zagadnienia migracyjne w założeniach ekspozycji stałej Muzeum Emigracji w Gdyni. *Studia Historica Gedanensia*, 5, 395–407. DOI: <https://doi.org/10.4467/23916001HG.14.019.2684>.
- Takakura H., Horiuchi K., Dalaibuyana B. (2024). Unrequited Compassion Across the Border: Mongolian's Support for the Russian-Buryat Exodus After Mobilization, in: Kasten E., Krupnik I., Fondahl G. (eds.), *A Fractured North – Facing Dilemmas*, Fürstenberg/Havel: Kulturstiftung Sibirien, 175–190.
- Territorial Office of the Federal State Statistics Service for the Republic of Buryatia. *Национальный состав населения Республики Бурятия*. <https://03.rosstat.gov.ru/vpn2020> (data dostępu: 15.03.2026).
- Turton D. (2003). *Conceptualising Forced Migration*. Oxford: Refugee Studies Centre.
- Турин А.М. (2010). Сборник статей по новой хронологии. *Датирование бурятов (выпуск 10 от 25.05.2010)*. https://new.chronologia.org/volume10/turin_burjaty.php (data dostępu: 13.03.2026).
- Umanskaya I. (2023). 800 тысяч россиян могли покинуть страну в 2022 году. *Если быть точным*. <https://tochno.st/materials/rossiyan-mogli-pokinut-stranu-v-2022-godu> (data dostępu: 15.03.2026).
- Vasilieva M.S. (2016). К проблеме этнической идентичности современных бурят. *Социокультурное пространство России и зарубежья: общество, образование, язык*, 5, 43–51.
- World Mongol Federation. (2022). *Message from Elbegdorj Tsakhia, President of the World Mongol Federation*. <https://youtu.be/q2qDzicmvxM?si=uAPyRo711zAFEN8D> (data dostępu: 15.03.2026).
- Zueva A. (2023a). Основатель бурятского информационного центра «Шинэ хувилбар» Пурбо Дамбиев об электронных повестках. *YouTube*. https://www.youtube.com/live/KiunTGXGt-1g?si=hPBfb_50uUDk86Af (data dostępu: 15.03.2026).
- Zueva A. (2023b). На жителя Бурятии, покинувшего республику после мобилизации, совершено нападение в Монголии. *YouTube*. <https://www.youtube.com/live/o0zDYZDDEBs?si=h-lAzeOc62H9rzsae> (data dostępu: 15.03.2026).
- Zueva A. (2023c). Как спустя столетие буряты повторяют исход из России в Монголию из-за войны. *YouTube*. https://youtu.be/fj5DfSYxEuM?si=XrRTkqB7z_GsAuZ1 (data dostępu: 15.03.2026).
- Zueva A. (2023d). Как попасть в США и другие страны, если истек срок действия паспорта? Лайфхак от Николая Васильева. *YouTube*. https://www.youtube.com/live/xrrQF_Qsems?si=ZBiAi80nlpzTHia8 (data dostępu: 15.03.2026).

Aneks

Lista pytań zadawanych podczas rozmów z respondentami

1. Kiedy podjął(a) Pan/Pani decyzję o wyjeździe do Mongolii?
2. Co musiałyby się wydarzyć, żeby zdecydował(a) się Pan/Pani wrócić do Rosji?
3. Jak Pan/Pani ocenia – ilu Buriatów, którzy przyjechali do Mongolii w 2022 r. i później, pozostało tu na stałe?
4. Jak w Pana/Pani odczuciu władze mongolskie odnoszą się do przyjezdnych z Rosji?
5. Czy państwo mongolskie udziela długoterminowej pomocy tym migrantom, którzy chcą zostać w Mongolii na dłużej?
6. Jak Pana/Pani zdaniem zwykli Mongołowie postrzegają przyjezdnych z Rosji? Czy ich stosunek do Buriatów różni się od stosunku do innych obywateli Rosji?
7. Jaki jest stosunek społeczeństwa rosyjskiego do Buriatów w Rosji?
8. Jak ocenia Pan/Pani obecny stan autonomii Republiki Buriacji w Rosji?
9. Czy zna Pan/Pani język buriacki? Jeśli tak, to jak biegle się nim Pan/Pani posługuje? Jak często mówi Pan/Pani po buriacku?
10. Czy Pana/Pani zdaniem Buriatom warto uczyć się języka buriackiego? Jak Pan/Pani ocenia obecną sytuację języka buriackiego?
11. Jakiego alfabetu należy używać w języku buriackim?
12. Czy uczy się Pan/Pani języka mongolskiego? Jeśli tak, to jak Pan/Pani ocenia swoje postępy?
13. Jak odnosi się Pan/Pani do inicjatywy wprowadzenia dokumentu „Karta Mongoła”?
14. Czy uważa Pan/Pani, że Buriaci i Mongołowie to jeden naród?